

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

122:4 • 2002

Debatt

En slutreplik

Av Jonas Olofsson

Flera av de synpunkter som Nils Edling tar upp i sina fortsatta kommentarer angående min avhandling i *Historisk tidskrift* 2002:3 ("Replik till Jonas Olofsson") är upprepningar av vad han skrev i sin ursprungsartikel "Hur gammal är arbetslösheten" i *Historisk tidskrift* 2002:1. Jag väljer därför att inte ta upp dessa frågor på nytt. Den som är intresserad av hur jag behandlade 1837 års fattigvårdskommitté respektive den över tiden allt mer differentierade försvarslöshetslagstiftningen bör läsa min avhandling. Här redogörs i detalj för turerna kring försvarslöshetssystemet och de insatser som särskilt riktades till arbetsföra fattiga, bl a för att förhindra kriminalisering av ofrivilligt arbetslösa. En väsentlig förutsättning för att vi ska kunna tala om ansatser till en modernare syn på arbetslöshet vid 1800-talets mitt är just det förhållandet att ofrivillig arbetslöshet med automatik inte skulle leda till bestraffning enligt försvarslöshetslagstiftningens regelverk. I stället utformades andra insatser, bl a nödhjulsarbeten och offentliga investeringar i allmänna arbeten för att "undsätta" vid tillfälliga kriser, utveckla infrastrukturen i landet och långsiktigt öka efterfrågan på arbetskraft. Förutsättningen var däremot inte att försvarslöshetssystemet avvecklades helt. Som framgick av mitt svar i *Historisk tidskrift* 2002:3 ("Åter om arbetslöshetsfrågan") behandlade jag knappast dessa frågor så ytligt och förledande som Nils Edling vill göra gällande.

På en punkt måste jag dock kommentera Edlings replik. Underligt nog tas en helt ny fråga upp i vad som ska vara ett svar. Nils Edling tillägger nu att jag i min avhandling gav en missvisande bild av ekonomen Jacob Lundells texter om "arbetets frihet" i boken *Om Handtverksskrån, Näringsfrihet och Arbetets Organisation* (Lund 1846). Frågan är följaktligen om jag hade rätt när jag skrev att Jacob Lundell förordade ett slags arbetsförmedlingar för att underlätta matchningen mellan arbetssökande och arbetsköpande och indirekt minska den ofrivilliga arbetslösheten. Jacob Lundell refererade i sin bok till andra författare som hade skrivit om organisationer för att matcha arbetssökande med arbetsgivare, men det går enligt Edling inte att avgöra vad Lundell själv ansåg om de förslag som togs upp. Det går helt enkelt inte att urskilja något tydligt ställningstagande och den slutsats jag drog i min avhandling, att

Lundell förordade arbetsförmedling för att mildra ofrivillig arbetslöshet, framstår därför som missvisande. Enligt Edling är detta i sin tur ett typiskt uttryck för den tvivelaktiga kvaliteten – och den bristande tillförlitligheten – som präglar det mesta i min avhandling.

Hur ligger det då till? Jacob Lundell behandlade "arbetets organisation" i kapitel 7 i sin bok om näringsfrihet och den nya ekonomin. Hans utgångspunkt var att uppluckringen av äldre regleringar av ekonomi och arbetsmarknad skapat gynnsamma förutsättningar för produktion och individuell frihet, men att den konkurrenspräglade marknadsekonomin också kunde leda till svårigheter för de resurssvagaste i samhället. På s 266 kan vi bl a läsa: "Emellertid vore det fåfängt att söka bestrida det konkurransen, äfven då näringsfriheten är mest utbildad, kan tidtals blifva alltför stor i flera yrken och således medföra svåra lidanden för en stor del af den arbetande klassen." På nästföljande sida står det vidare att svårigheterna att bedöma konsumtionens utveckling gör det besvärligt för flertalet arbetare att fatta rätt beslut om vilken typ av yrkesbana som borde väljas: "Dessutom är arbetaren, äfven utan sitt eget förvållande, numera blottställd för många nya faror, till följe af industriens hastiga framsteg och täta vexlingar, dem han hvarken kan förutse eller beherrska." (s 267) Sammantaget ger dessa textavsnitt en bild av att Jacob Lundell – hur mycket han än förordade framväxten av friare marknadsrelationer – var angelägen att framhålla de sociala risker som följde på industriell tillväxt och fri konkurrens. Han avvisade alla förslag om en återreglering av ekonomin, oavsett om de tänktes ske via kommunistiska revolter eller genom en återgång till gamla skrånregleringar.

Lundell gick därefter vidare med att fråga sig om det är möjligt att göra något eller om man bara måste acceptera sociala missförhållanden som framstegens pris. Det passiva förhållningssättet var emellertid inte alls givet:

Men innan omöjligheten antages vara gifven är det samhällets skyldighet att allvarsamt undersöka om det verkligen icke äger några botemedel i sin makt. (s 267)

I det följande blev han än mer bestämd:

Men deraf att friheten icke bör undertryckas följer dock ingalunda, att hon handlost skall öfverlemnas åt slumpen. Det fria arbetet både tillåter och behöfver en förnuftig organisation för att så mycket som möjligt undgå vådan af frihetens missbruk. (s 268)

Jacob Lundell förordade således insatser av något slag. Det handlade om att motverka missförhållanden som var ett resultat av "friheten" i den nya ekonomin. Vilka var då missförhållandena? Lundell skrev att dessa "olägenheter hafva vi redan antydt; *de bestå icke i förminskade bergningsutvägar, utan i svårigheten för den obildade massan att i tid uppsöka och begagna dem som finnas.*" (s 269, min kurs).

Vilka konkreta åtgärder kunde då utformas för att underlätta för de arbets sökande att få tillgång till de förtjänstmöjligheter som skapades genom avregleringarna inom företagande och handel? Jag tycker inte att det är särskilt svårt att urskilja Lundells uppfattning. Till att börja med handlade det om utbildning: "Den nyare tidens industriföreningar, slöjdskolor och hvarjehanda för den arbetande klassen beräknade bildningsmedel utgöra redan en början till ett bättre tillstånd." (s 269) Lundell betonade också att dessa insatser måste göras "tillgängliga för den mest vanlottade folkklassen, *och i allmänhet måste man hafva en mera speciell omvårdnad, än hittills, om de arbetare, som icke själfa kunna bedömma om ett yrke förmår sysselsätta ännu fler idkare.*" (s 269f, min kurs) Det sista ledet är viktigt. Det handlade alltså inte bara om utbildningsinsatser. Det handlade också – som antytts ovan – om yrkes- och arbetsförmedling. Jacob Lundell fortsatte med att hänvisa till internationella erfarenheter:

Åtskilliga företeelser tyckas bebåda, att äfven detta behof i en framtid skall afhjelpas [min kurs]. I England och Frankrike finnas redan frivilliga föreningar med det ädla syftemålet att förbättra den arbetande klassens belägenhet och upplysa den om dess sanna fördelar. En berömd Fransysk författare [här hänvisar Lundell till De Gérando i en fotnot] har föreslagit, att man åt denna ringa början borde gifva en större utsträckning och en fullständigare organisation. Han vill att hvarje stad skall äga en institution, som med råd och upplysningar, men icke med tvångsåtgärder och befallningar, bör ordna och leda arbetarnas anställning och fördelning inom de serskildta yrkena. Denna auctoritet [*direction de placement*] bör äga en officiell karakter och stå i samband med communalstyrelsen och fattigvården. (s 270).

Hur ska detta tolkas? Jacob Lundell utgick från problemen med återkommande vågor av arbetslöshet i en oreglerad och konkurrenspräglad ekonomi, parallellt med svårigheter för enskilda arbetare att orientera sig på arbetsmarknaden. Han betonade att det bör utformas åtgärder för att komma till rätta med dessa problem, dels utbildning, dels insatser som vägleder arbetarna till rätt yrken – yrken som har en framtid givet förändringar i teknik

och konsumtionsmönster. För att visa att något kunde göras hänvisade han bl a till De Gérando och hans förslag till ett slags kommunala arbetsförmedlingar. Lundell markerar förvisso att detta handlade om åtgärder som hörde framtiden till, men det är enligt min uppfattning knappast någon tvekan om vad det är för problem han diskuterade och hur han ansåg att problemen skulle lösas: problemet var ofrivillig arbetslöshet och enskildas begränsade möjligheter att förutse förändringar i arbetskraftsefterfrågan. En lösning fanns i de organisationer för rådgivning och förmedling av arbetskraft som De Gérando skrev om. Det framgick med all önskvärd tydlighet att det knappast handlade om arbetsanvisning av tvångskaraktär. Det originella med Jacob Lundell var att han vid sidan av konjunkturella problem lyfte fram utbildnings- och informationsbrister som orsaker till obalanser på arbetsmarknaden. Här var han enligt min uppfattning före sin tid.

1800-talets idédebatt om ekonomisk förändring och sociala förhållanden handlar inte om några absoluta storheter eller lätt urskiljbara sammanhang. Forskarens uppgift är att utforma hypoteser som ger ny belysning och nya sammanhang åt företeelser och material som ofta är välkända sedan tidigare. Vi orienterar oss bland mer eller mindre rimliga tolkningar. Det handlar om tolkningar, inte om några matematiskt exakta slutsatser. Ytterst bestäms hållbarheten i en tolkning ändå av det empiriska materialet. I min avhandling strävade jag efter att ge nya perspektiv på diskussionerna om undersysselsättning och arbetslöshet på 1800-talet, efter att förankra dessa diskussioner i konkreta ekonomiska och sociala förändringar och att slutligen titta närmare på utfallssidan. Hur utformades politiken, vilka insatser gjordes och hur mycket resurser togs i bruk relativt andra politikområden? Jag kom fram till att det faktiskt gjordes en del. Det handlade inte bara om enskilda debattörer som diskuterade arbetslöshet på ett nytt sätt utan om förändringar av politikens innehåll och av de resurser som avsattes för att finansiera nödhjälpsarbeten och allmänna arbeten. I slutändan var den nya förståelsen av arbetslösheten ett uttryck för framväxten av en ny ekonomi präglad av nya villkor för arbete och försörjning. Denna slutsats är enligt min uppfattning förenlig med tillgängligt empiriskt material. Den ligger också nära bedömningar i tidigare ekonomisk-historiskt inriktad forskning.

Nils Edling motsätter sig bestämt denna tolkning. Det står naturligtvis honom fritt att göra det. Men för Edling räcker det inte med detta. Glirningar, insinuanta och kränkande påståenden hör kanske hemma i revirpinkandets instängda värld. De hör inte hemma i ett seriöst samtal. Det är trist att behöva framhålla detta. På ett mänskligt plan.